

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 2

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Το δικαίωμα των γυναικών στην εργασία

Η αποστολή μας

Θα γνωρίσουμε τις αλλαγές που επέφερε η Βιομηχανική Επανάσταση και οι νέοι όροι οργάνωσης της οικονομικής και κοινωνικής ζωής στη θέση των γυναικών και ειδικά στη σχέση τους με την εργασία. Θα γνωρίσουμε τόσο τις νοοτροπίες που δημιουργήθηκαν σχετικά με την επαγγελματική απασχόληση των γυναικών, τις φεμινιστικές διεκδικήσεις, αλλά και το είδος των επαγγελμάτων που άσκησαν οι γυναίκες στη διάρκεια του 19ου και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Μελετώντας τα παρακάτω κείμενα, θα προσπαθήσουμε να αντιληφθούμε πώς αντιμετωπίστηκε η εργασία των γυναικών στη διάρκεια αυτής της περιόδου. Στόχος μας είναι να **συμπληρώσουμε το σχολικό εγχειρίδιο της Ιστορίας** (το οποίο παραλείπει να αναφερθεί στην εξέλιξη της θέσης των γυναικών στα νεότερα χρόνια) στην ενότητα: «Κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις της βιομηχανικής επανάστασης» με ένα κείμενο που έχει ως πλαγιότιτλο «**Γυναίκες και μισθωτή εργασία τον 19ο αιώνα και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα**». Στο κείμενό μας θα προσπαθήσουμε να αποδώσουμε πώς η αλλαγή που επήλθε στην αντιμετώπιση της εργασίας επηρέασε την κοινωνική θέση των γυναικών και την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας, για ποιους λόγους οι γυναίκες περιορίστηκαν στο ρόλο της μητέρας και νοικοκυράς, γιατί οι φεμινίστριες θεώρησαν κομβικό το θέμα της εργασίας και τι ακριβώς διεκδίκησαν.

Η διαδικασία

1. Θα διαβάσουμε τα κείμενα και θα κρατήσουμε σημειώσεις, εστιάζοντας στα ακόλουθα ερωτήματα:
 - α) Ποια νέα σημασία έλαβε η εργασία μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση;
 - β) Ποιες αλλαγές επήλθαν στη θέση των γυναικών ως συνέπεια αυτής της νέας αντιμετώπισης της εργασίας;
 - γ) Τι σημαίνει το «δικαίωμα στην εργασία» για τις γυναίκες;
 - δ) Ποιοι και γιατί αντιτάχθηκαν στο δικαίωμα των γυναικών στη μισθωτή εργασία και ποιο ρόλο επαναπροσδιόρισαν για τις γυναίκες;
 - ε) Ποια σημασία προσέλαβαν οι διεκδικήσεις για εργασιακή ισότητα στο πλαίσιο του φεμινιστικού κινήματος και γιατί αποδόθηκε τόση σημασία σε αυτήν;
2. Θα συντάξουμε το κείμενό μας και θα αποφασίσουμε ποιο μέλος της ομάδας θα κάνει μια σύντομη εισαγωγή στο θέμα και στο υλικό που μελετήσαμε καθώς και ποιο μέλος θα το διαβάσει στην ολομέλεια.
3. Στην περίπτωση που δεν προλάβουμε να ολοκληρώσουμε την προετοιμασία μας εντός της διδακτικής ώρας, φροντίζουμε να την ολοκληρώσουμε είτε με μια συνάντηση της ομάδας εκτός σχολικού ωραρίου, είτε με επικοινωνία μέσω διαδικτύου, ώστε να είμαστε έτοιμοι για την παρουσίαση στο επόμενο μάθημα.
4. Η διάρκεια της συνολικής παρουσιάσής μας (της εισαγωγής και του κειμένου) πρέπει να είναι από 5 έως 7 λεπτά.
5. Απαντάμε σε όποιες απορίες των συμμαθητών μας προκύψουν από την παρουσίασή μας.

Σημείωση: Στα αποσπάσματα που ακολουθούν έχουν προστεθεί επεξηγήσεις για τους μαθητές εντός αγκυλών.

Υλικό προς διερεύνηση

Κείμενο 1

Οι γυναίκες και «το δικαίωμα στην εργασία»

Πηγή: Michelle Perrot, *Η εργασία των γυναικών στην Ευρώπη 19ος-20ός αι.* (μτφρ. Δήμητρα Σαμίου), Επιστημονικό και Μορφωτικό Ίδρυμα Κυκλάδων, Ερμούπολη 1988, σ. 69-70.

Η φράση «το δικαίωμα στην εργασία» ίσως μας ξενίζει. Η εργασία αποτελεί στ' αλήθεια ένα αγαθό τόσο σπάνιο και πολύτιμο ώστε να χρειάζεται κανείς να ζητήσει την άδεια για να το αποκτήσει; Στο ερώτημα αυτό ενυπάρχει το ζήτημα της θέσης που κατέχει η εργασία στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, καθώς και εκείνο της ιδιαιτερότητάς της. Σας υπενθυμίζω ορισμένα στοιχεία: Η εργασία παράγει εμπόρευμα, το εμπόρευμα δίνει ένα μισθό που είναι απαραίτητος για να ζήσει κανείς. Το σχήμα είναι πολύ καθαρό. Από τη στιγμή που υπάρχει αγορά, η περίπτωση της αυτοκατανάλωσης [δηλ. να παράγω κάτι –π.χ. μια μαρμελάδα ή μια κουβέρτα– και να καταναλώνεται/χρησιμοποιείται από μένα και την οικογένειά μου], της μη έμμισθης εργασίας [δηλ. να μην παίρνω μισθό από κάποιον για να παραγάγω κάτι], που φυσικά δεν έχει ανταλλακτική αξία [αφού δεν αγοράζω κάτι άλλο με αυτό που έχω παραγάγει, απλώς το καταναλώνω εγώ και η οικογένειά μου], δεν είναι εφικτή. Κατά συνέπεια δεν μπορεί παρά να υπάρχουν όλο και περισσότεροι μισθωτοί.

[...] Στη βιομηχανική εποχή η εργασία αποτελεί αξία που δίνει νόημα στη ζωή. Επίσης είναι δημιουργός νέων ιεραρχιών. Τιμή στην εργασία [αποδώστε αξία, σεβασμό στην εργασία], αυτό θα πει σιγά-σιγά η βιομηχανική κοινωνία. Οι βιομηχανικές κοινωνίες διαφέρουν σημαντικά από τις αριστοκρατικές, όπου το να εργάζεται κανείς σήμαινε ότι είχε αποτύχει οικονομικά.

[...] Το ζήτημα του «δικαιώματος στην εργασία», διεκδίκηση που μοιάζει τόσο παράδοξη σε πρώτη ματιά, συνδέεται άμεσα με τον κοινωνικό ρόλο της εργασίας, καθώς και με τα προβλήματα που δημιουργούσε η ανεργία.

As δούμε τώρα ποια ήταν τα προβλήματα των γυναικών. Πρώτη και γενική παρατήρηση: οι γυναίκες εύρισκαν μεγάλη δυσκολία στο να τους αναγνωριστεί το δικαίωμα στη μισθωτή εργασία, τον κατεξοχήν τομέα των κοινωνικών αξιών και των οικονομικών συναλλαγών.

Η δεύτερη δυσκολία τους [...] ήταν να ξεφύγουν από τους συγκεκριμένους κλάδους που τους αντιστοιχούσαν αποκλειστικά, τα περίφημα «γυναικεία επαγγέλματα».

Κείμενο 2

Ποιοι και γιατί αντιστάθηκαν στη γυναικεία μισθωτή εργασία

Πηγή: Michelle Perrot, *Η εργασία των γυναικών στην Ευρώπη 19ος-20ός αι.* (μτφρ. Δήμητρα Σαμίου), Επιστημονικό και Μορφωτικό Ίδρυμα Κυκλάδων, Ερμούπολη 1988, σ. 71-76.

[...] το να δουλεύουν οι γυναίκες έμοιαζε πάντα πολύ «φυσικό». Όταν ασχολούνταν με το νοικοκυριό, όταν βοηθούσαν τον σύζυγο στην αγροτική παραγωγή, στην επιχείρηση ή το μαγαζί [του], τι πιο φυσικό γι' αυτές; Όταν θέλησαν όμως να έχουν πρόσβαση στη μισθωτή εργασία, την εργασία της παραγωγής, και μάλιστα με τρόπο σταθερό, αυτό θεωρήθηκε άλλη υπόθεση.

[...] Οι αντιστάσεις εκφράστηκαν σε πολλά και διαφορετικά επίπεδα. Και πρώτα απ' όλα στο φιλοσοφικό, συμβολικό και ηθικό επίπεδο, αυτό που το 19ο αι. ονομάστηκε «αστική ηθική», με όλους τους περιορισμούς που έθετε στις γυναίκες. [...] Κυρίαρχο κοινωνικό και πολιτικό πρότυπο γι' αυτές θα παραμείνει εκείνο της συζύγου και μητέρας, της γυναίκας που δε δουλεύει, αλλά παραμένει ο «Άγγελος του σπιτιού».

Δεύτερη ομάδα αντιστάσεων στην εργασία των γυναικών, πάλι από την πλευρά της αστικής τάξης: πρόκειται γι' αυτό που θα αποκαλούσαμε η «τιμή των αστών». [Στην προβιομηχανική εποχή] [τ]ο να εργάζεται κανείς ήταν κατά κάποιο τρόπο σαν να είχε αποτύχει. Βέβαια αυτό συνέβαινε όλο και λιγότερο στους άντρες: η εργασία ως αξία εισχωρεί στον κόσμο των αντρών των αστικών στρωμάτων. Η αεργία γίνεται σιγά-σιγά γι' αυτούς αντικείμενο κριτικής. Δε θα συμβεί όμως το ίδιο και με τις γυναίκες, που θα παραμείνουν απομεινάρια της αριστοκρατίας στο εσωτερικό της αστικής οικογένειας. Μια νεαρή αστή που, χωρίς να έχει κάποιο ιδιαίτερο οικονομικό λόγο, θέλει να εργαστεί, πρέπει να νικήσει τις αντιδράσεις, τις προλήψεις, με άλλα λόγια τις ενστάσεις που προβάλλει το περιβάλλον της.

[...] Τρίτη ομάδα αντιστάσεων στην εργασία των γυναικών: οι αντιστάσεις από την πλευρά της εργατικής τάξης. [...] Το πρώτο επιχείρημα ήταν οικονομικό: πρόκειται για το ότι η εργασία των γυναικών συντέινε στη δημιουργία ενός εφεδρικού εργατικού δυναμικού που συνεπαγόταν πτώση μισθών [καθώς, όταν προσφέρονται πολλά εργατικά χέρια, τα αφεντικά μειώνουν το

μεροκάματο, γιατί ξέρουν ότι θα βρεθούν εκείνοι/ες που θα δεχθούν να δουλέψουν έστω και με ελάχιστη αμοιβή, ώστε να μη μείνουν άνεργοι]. [...] Το δεύτερο επιχείρημα συνίσταται στο ότι η οικιακή οικονομία, απαραίτητη στη ζωή των εργατικών οικογενειών [αφού δεν είχαν υπηρέτες, όπως είχαν οι ευκατάστατες οικογένειες], προϋπέθετε την παρουσία μιας νοικοκυράς, η οποία να αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου στις δουλειές του σπιτιού. [...] Τρίτο επιχείρημα, συνδικαλιστικού τύπου: η ύπαρξη ενός σωστού σπιτικού αποτελεί τον πιο αποτελεσματικό τρόπο για την καταπολέμηση της κοινωνικής πληγής του αλκοολισμού.[...] Το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα παιδιά και την εκπαίδευσή τους μέσα στην εργατική τάξη στα τέλη του 19ου αι. ενισχύει την παραπάνω επιχειρηματολογία. Το πρόβλημα των παιδιών, που αφημένα στο δρόμο βρίσκονται σε ηθικό κίνδυνο, δεν αποτελούσε επιχείρημα μόνο των κυρίαρχων κοινωνικών στρωμάτων, αλλά και των εργατικών τάξεων.

Τέταρτη σειρά επιχειρημάτων εναντίον της εργασίας των γυναικών: η τιμή του εργάτη. Πρώτα απ' όλα, η δουλειά στο εργοστάσιο θεωρείτο ολέθρια για τις γυναίκες, τόσο από άποψη φυσική όσο και ηθική. Οι σεξουαλικές επιθέσεις των επιστατών συνιστούσαν μια διαρκή απειλή, γι' αυτό και οι πατεράδες δίσταζαν να στείλουν τις κόρες τους στο εργοστάσιο. Κατά δεύτερο λόγο, ένας οικογενειάρχης που σεβόταν τον εαυτό του, έπρεπε να φέρει μόνος του τα βάρη της οικογένειας· εκείνος ήταν που έπρεπε να δουλεύει για να μην της λείψει τίποτα.

Κι ένας τελευταίος παράγοντας: οι αντιστάσεις των ίδιων των γυναικών, η γνώμη που είχαν για τη θέση τους σε αυτόν τον κόσμο και για την προσωπική τους τιμή, η συναίνεσή τους στη διαιώνιση των παραδοσιακών ρόλων των δύο φύλων. [...] Πολλές ήταν οι γυναίκες που ένιωθαν ευχαριστημένες με αυτή την κατάσταση ή που δεν μπορούσαν να φανταστούν πως ήταν δυνατόν να έχουν μια διαφορετική ζωή. Και όπως είναι φυσικό, δε θα μπορούσαμε να τους επιβάλουμε τα δικά μας σημερινά πρότυπα.

Κείμενο 3

Η διεκδίκηση του δικαιώματος στην εργασία από τις γυναίκες

Πηγή: Michelle Perrot, *Η εργασία των γυναικών στην Ευρώπη 19ος-20ός αι.* (μτφρ. Δήμητρα Σαμίου), Επιστημονικό και Μορφωτικό Ίδρυμα Κυκλάδων, Ερμούπολη 1988, σ. 77-79.

Από τις αρχές του 19ου αι. δειλά στην αρχή, όλο και πιο έντονα αργότερα, συγκεκριμενοποιείται η διεκδίκηση του δικαιώματος των γυναικών να εργάζονται. Το αίτημα αυτό θα αποτελέσει σταθερό άξονα του φεμινιστικού κινήματος για αρκετά χρόνια.

[...]

Από το 1878 και μετά, το 1889, το 1900... οι φεμινίστριες οργανώνουν «Συνέδρια για τη γυναικεία εργασία», συχνά διεθνή. Στη Γαλλία, το ζήτημα της ισότητας στους μισθούς –ίσος μισθός για ίση εργασία–, της ελεύθερης εισόδου σε όλα τα επαγγέλματα, καθώς και σε όλους τους κλάδους και τα επίπεδα σπουδών, θα αναδειχθεί τα χρόνια 1890-1914 σε έναν από τους κεντρικούς άξονες του αγώνα των γυναικών. Κάθε βήμα που γίνεται πανηγυρίζεται σαν νίκη. Όμως οι δυσκολίες ήταν πολλές. Κάθε γυναίκα που πρωτοπορούσε σε κάποιον τομέα βρισκόταν αντιμέτωπη με την αντρική εχθρότητα. Κάθε αλλαγή συναντούσε αντιστάσεις, αστεϊσμούς και γρονθοκοπήματα.[...]

Η είσοδος των γυναικών στους διάφορους τομείς της πνευματικής ζωής συνάντησε, ασφαλώς, περισσότερες δυσκολίες. Αλλά και οι εξουσιαστικοί μηχανισμοί αντιστάθηκαν εξίσου καλά. Κάθε φορά που υπάρχει μια γυναικεία κατάκτηση δημιουργούνται πυρήνες αντίστασης, κάποια ευέλικτα σύνορα μέσα από τα οποία οι άντρες, που ο εγωισμός τους έχει θιγεί, προσπαθούν να ανορθώσουν τη χαμένη τους τιμή κατακτώντας νέους τομείς αποκλειστικότητας, ορισμένες μορφές υπεροχής ή κάποια εξουσία. Είναι πράγματι δύσκολη η κατάργηση της πιο παλιάς από τις ανθρώπινες ιεραρχίες: Αυτή που εδώ και χιλιάδες χρόνια οι άντρες επέβαλαν στις γυναίκες.

Όση επίδραση και να είχε ο φεμινισμός [...] δεν θα μπορούσε να αποβεί πραγματικά αποτελεσματικός αν δεν εκριζώνονταν οι παλιές νοοτροπίες, αν οι ίδιες οι γυναίκες δεν επιθυμούσαν να αλλάξουν τον ρόλο τους και να επιδιώξουν την ανεξαρτησία τους, ώστε να γίνουν «κύριοι» του εαυτού τους: στη βιομηχανική κοινωνία το γεγονός αυτό δε θα μπορούσε να γίνει πραγματικότητα, αν δεν αποκτούσαν οι γυναίκες το δικαίωμα να εργάζονται.